

**ANÀLISI DE LA VIOLÈNCIA FILIOPARENTAL
EN CENTRES DE MENORS: UN ESTUDI MONOGRÀFIC**
ANÁLISIS DE LA VIOLENCIA FILIOPARENTAL
EN CENTROS DE MENORES: UN ESTUDIO MONOGRÁFICO
*ANALYSIS OF VIOLENCE TOWARDS PARENTS IN JUVENILE
JUSTICE CENTERS: A MONOGRAPHIC STUDY*

Gonzalo García Prado* i Gonzalo del Moral Arroyo**

DOI: 10.7203/anuari.psicologia.19.1.257

Resum

Antecedents: el principal objectiu d'aquest estudi era conèixer les característiques sociodemogràfiques, judicials i psicològiques dels menors infractors que havien estat denunciats per violència filioparental, així com elaborar possibles perfils a partir d'aquestes característiques. Mètode: es van analitzar expedients judicials corresponents a 56 adolescents del *Centro de Educación y Internamiento per Medida Judicial* de Zaragoza –Espanya– que havien estat internats per violència filioparental en el període comprés entre 2006 i 2016. Resultats: els resultats indiquen una presència important d'antecedents per acolliment en centres de protecció de menors, llars familiars monoparentals, ús de substàncies psicoactives i un baix historial de reingressos en comparació d'adolescents amb altres tipus de delictes. Conclusions: es proposen quatre perfils descriptius: homes, dones, reingressos i estrangers.

Paraules clau: violència filioparental, adolescència, centres de menors.

* Departamento de Psicología y Sociología, Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de Zaragoza. Adreça electrònica: <gonzalog@unizar.es>.

** Professor ajudant doctor. Departamento de Educación y Psicología Social, Facultad de Ciencias Sociales, Universidad Pablo de Olavide (Sevilla). <gmarar@upo.es>.

Agraïm al Centro de Educación y Internamiento por Medida Judicial de Zaragoza i a tots i cadascun dels seus professionals la disponibilitat i ajuda per al desenvolupament d'aquesta investigació.

Resumen

Antecedentes: El principal objetivo de este estudio era conocer las características sociodemográficas, judiciales y psicológicas de los menores infractores que habían sido denunciados por violencia filio-parental, así como elaborar posibles perfiles a partir de dichas características. Método: Se analizaron expedientes judiciales correspondientes a 56 adolescentes del Centro de Educación e Internamiento por Medida Judicial de Zaragoza –España–, que habían sido internados por violencia filio-parental en el período comprendido entre 2006 y 2016. Resultados: Los resultados indican una importante presencia de antecedentes por acogimiento en centros de protección de menores, hogares familiares monoparentales, uso de sustancias psicoactivas y un bajo historial de reingresos en comparación con adolescentes con otros tipos de delitos. Conclusiones: Se proponen cuatro perfiles descriptivos: hombres, mujeres, reingresos y extranjeros.

Palabras clave: violencia filio-parental, adolescencia, centros de menores.

Abstract

Introduction: The main objective of this study was to identify sociodemographic, legal and psychological juvenile offenders' characteristics who were denounced by violence towards parents and develop potential profiles based on these characteristics. Method: We reviewed 56 teenagers' case files from the Zaragoza Juvenile center –Spain–, who were interned by violence towards parents in the period between 2006 and 2016. Results: The results indicate a significant presence of previous history of fostering in child protection centers, single family homes, use of psychoactive substances and low history of readmissions compared to adolescents with other types of crimes. Conclusions: We propose four descriptive profiles: men, women, readmissions and foreigners.

Key words: violence towards parents, adolescence, juvenile justice center.

Introducció

En els anys setanta, Harbin i Madden (1979) van visibilitzar la violència filio-parental –d'ara endavant, VFP– a la comunitat científica amb el nom de «síndrome del pare maltractat». Aquesta es defineix com un conjunt d'actes intencionals dels fills per causar-li dany físic, psicològic o econòmic i aconseguir control i poder sobre els progenitors o figures cuidadores (Coogan, 2011; Kennair i Mellor, 2007; Pereira, 2006; SEAFI-SERCOVAL, 2013; Tew i Nixon, 2010).

Aquest tipus de violència contra els pares s'inicia freqüentment amb episodis abusius verbals que, amb el temps, augmenten en freqüència i intensitat fins a sumir-se en l'abús emocional i psicològic, principalment, quan els fills no aconsegueixen els efectes perseguits (Eckstein, 2004).

Les dades oferides per recerques prèvies sobre la incidència de la VFP als Estats Units, el Canadà i Espanya evidencien taxes de prevalença entre el 4.6% i 21% (Calvete, Orue i Gámez-Guadix, 2013; Calvete, Orue i Sampedro, 2011; Ibabe i Jaureguizar, 2010; Pagani i al., 2009; Ulman i Straus, 2003), xifra que pot arribar al 50% en mostres d'adolescents violents en altres àmbits extrafamiliars (Kethineni, 2004).

En qualsevol cas, les majors xifres s'associen a l'abús verbal emocional (Calvete, Gámez-Guadix i Orue, 2014). A Espanya, el total de denúncies per VFP s'ha duplicat en els últims set anys i ha passat d'una mica menys de 2300 casos en 2007 a més de 4500 en 2013, segons la Fiscalia General de l'Estat.

A pesar que aquest problema és cada vegada més greu i prevalent, probablement perquè també és major la seua visibilització, la VFP no ha suscitat el mateix interès entre els investigadors que altres tipus de conducta violenta en adolescents com l'assetjament escolar (Baixauli, 2015), encara que és un fet cada vegada més reconegut i penalitzat (Margolin i Baucom, 2014; Routt i Anderson, 2011). La recerca encara incipient en aquest camp s'ha centrat en les característiques d'agressors i víctimes i en les possibles causes explicatives tant individuals com familiars i escolars (Calvete i al., 2011; Routt i Anderson, 2015).

S'ha relacionat amb diverses variables rellevants com: sentiments d'inadequació personal, indefensió i solitud, baixa autonomia personal, empatia i autoestima (Hong, Kral, Espelage i Allen-Meares, 2012; Ibabe, Jaureguizar i Díaz, 2007; Paulson, Coombs i Landsverk, 1990), ideació i intents de suïcidi (Kennedy, Edmonds, Dann i Burnett, 2010) i problemes d'adaptació i rendiment escolar, absentisme i violència escolar (Ibabe i al., 2007; Romero, Melero, Cánovas i Antolín, 2005; Sempere, Elsa, Pérez, Esteve i Cerdà, 2005).

També han despertat interès variables com el consum d'alcohol i altres drogues (Ellickson i McGuigan, 2000) i la relació amb grups d'iguals violents (Cottrell i Monk, 2004; Valois, MacDonald, Bretous, Fischer i Drane, 2002).

Potser el camp que més atenció ha rebut és el de les característiques familiars associades a la VFP.

A Espanya, Romero i al. (2005) observen en el seu estudi que el 44% dels joves agressors viuen amb la família nuclear, un 29.3% en famílies monoparentals i la resta viuen al si d'una família reconstituïda o de la família extensa. Evans i Warren-Sohlberg (1988) i Laurent i Derry (1999) van trobar que entre el 50 i el 60% dels abusos van tindre lloc en famílies nuclears, mentre que la resta va correspondre a famílies monoparentals formades per la mare i els fills, la qual cosa que dona suport a la hipòtesi de major probabilitat d'abús filioparental en famílies monoparentals femenines.

Altres estudis assenyalen que la VFP està relacionada amb formes de violència dins de la família on s'inclouen tècniques disciplinàries punitives o violentes (Cottrell i Monk, 2004; Pagani, Larocque, Vitaro i Tremblay, 2003) unides a un baix nivell d'afecte i llaços emocionals febles entre pares i fills.

Kennair i Mellor (2007) suggereixen que, en molts casos, aquests menors van ser víctimes d'abusos físics i sexuals pels seus progenitors. Aquestes dades contrasten amb el paper atorgat a la família pels mateixos adolescents de contenció i prevenció de la conducta violenta de fills i filles, i no de perpetració o modelatge d'aquesta conducta (Santisteban, 2010).

Alguns autors han esmentat, respecte a la personalitat d'aquests menors, que es tracta de joves egocèntrics (Garrido, 2005; Pereira i Bertino, 2009) oposicionistes, caracteritzats per la baixa tolerància a la frustració, que els porta a reaccionar de manera impulsiva, cosa que reflecteix una falta de controlevient (Cottrell i Monk, 2004).

Un dels trets més característics que presenten aquests joves és la manca d'empatia (Castañeda, del Moral i Suárez, en premsa; Ibabe i al., 2007), definida com l'habilitat d'entendre i compartir l'estat emocional de l'altre. Són també freqüents els sentiments de tristesa i apatia (Romero i al., 2005), la baixa autoestima (Ibabe i al., 2007; Paulson i al., 1990; Sempere i al., 2005) i els intents de suïcidi (Kennedy i al., 2010).

Alguns d'aquests trets, com la falta d'empatia, podrien estar relacionats amb el trastorn dissociat que ha estat diagnosticat en molts d'aquests xics (Garrido, 2005; Ibabe i al., 2007; Roperti, 2006).

No obstant això, altres estudis afirmen que aquests joves no presenten un perfil de psicopatia o trastorn antisocial de la personalitat. A aquesta conclusió arriben a partir de les dades del seu estudi, que mostren que la mesura d'intercanviament ha propiciat en alguns d'aquests menors un qüestionament de la seua conducta i sentiments empàtics cap als seus progenitors, de manera que la falta d'empatia o minimització dels fets podria ser més una forma de distanciament emocional de la víctima que un perfil psicopàtic. Puntualitzen que sí que podríem parlar de determinats trets de personalitat antisocial com és la desconsideració cap als drets dels altres (Sempere i al., 2005).

En general, els trastorns de personalitat en la infància i l'adolescència han rebut poca atenció, ja que molts investigadors i investigadores consideren que la personalitat no acaba de cristal·litzar fins als 18 anys, edat a partir de la qual poden ser diagnosticats de qualsevol dels trastorns de personalitat segons el DSM-IV-TR. D'altra banda, tot professional que tracta amb infants té certa reserva per a etiquetar-los amb un diagnòstic que implica gravetat i falta de flexibilitat (Kernberg, Weiner i Bardenstein, 2002).

El que no podem negar és que cada vegada és més freqüent que es descriuen patrons de personalitat duradors que fan la seua aparició al final de l'edat preescolar i que porten a conductes persistents en la infància i a característiques relacionades amb trastorns subsegüents, com ara depressió, abús de substàncies i comportament antisocial i criminal (Fergusson i Horwood, 1995; Flight i Forth, 2007).

Una altra de les variables que es relaciona amb la violència en l'etapa adolescent és l'abús de drogues i, encara que no s'ha pogut establir una relació directa, la majoria dels autors destaca la seua influència com a factor precipitant en qualsevol tipus d'agressió, inclosa la dirigida cap als pares (Jackson, 2003; Pagani i al., 2003).

En l'estudi realitzat per Pagani i al. (2003) es va trobar que l'alt nivell de consum de drogues (tant alcohol com altres substàncies il·legals) era un predictor significatiu de l'agressió cap a les mares, i augmentava el risc de violència verbal en quasi un 60%. Els autors comenten que el consum freqüent de drogues pot facilitar l'aparició d'atribucions hostils cap al comportament dels altres, així com la desinhibició verbal en situacions de conflicte amb les mares.

D'altra banda, Cottrell i Monk (2004) constaten el consum de drogues en més de la meitat de la mostra de joves agressors del seu estudi; no obstant això, no conclouen que el consum siga la causa directa de la violència. Respecte a això, Cottrell (2001) assenjala que l'abús d'alcohol i altres drogues no causa la violència sinó que incrementa la severitat d'aquestes substàncies.

Evans i Warren-Sohlberg (1988) afegeixen que un 20% de les agressions cap als pares tenia lloc durant discussions sobre el consum de substàncies i, en el mateix àmbit, Walsh i Krienert (2007) van trobar que, encara que la conducta violenta no es produïa normalment sota els efectes de l'alcohol o les drogues, els xics tenien més probabilitat de cometre l'agressió sota els efectes d'aquestes substàncies que les xiques.

Els estudis realitzats fins al moment sobre la VFP no han arribat a resultats concloents sobre un perfil psicològic específic i comú dels menors que agredeixen els seus pares.

En el context espanyol, destaquen les investigacions de Calvete i al. (2011) i Ibabe i Jaureguizar (2012). Els primers autors destaquen un perfil caracteritzat per la baixa autoestima, les idees de grandiositat i la justificació de la violència. Per la seua banda, Anavabe i Jaureguizar (2012) assenyalen un perfil d'inadaptació social caracteritzat per les dificultats escolars i la violència extrafamiliar, així com per un major nombre de trastorns psicològics en casos de VFP davant de menors infractors per altres delictes. En tots dos treballs es destaca la importància de continuar investigant en aquesta línia amb l'objectiu de desenvolupar estratègies preventives i reeducatives que s'adapten a les característiques dels adolescents. Tenint en compte que les recerques sobre VFP s'han centrat en menor mesura en l'estudi de perfils psicològics dels menors infractors, el present estudi es planteja els objectius següents: en primer lloc, conèixer les característiques sociodemogràfiques, judicials i psicològiques d'un grup de menors infractors per VFP. En segon lloc, elaborar possibles perfils dels menors infractors per VFP en funció d'agrupacions de les característiques esmentades anteriorment.

Mètode

Mostra

En el present treball la població investigada són tots aquells individus que estaven internats al Centro de Educación y Internamiento per Medida Judicial de Zaragoza entre l'1 de gener de 2006 i el 31 de desembre de 2016 i el delictes dels quals va motivar l'ingrés va ser violència filio-parental, en qualsevol grau, i també s'han inclòs els casos d'incompliment de la llibertat vigilada derivada d'un delictes de violència filio-parental.

Al llarg dels onze anys que abraça l'interval 1/01/2006 a 31/12/2016, s'han dut a terme el compliment de 1785 mesures d'internament corresponents a 1061 interns diferents. De tots ells, s'han identificat un total de 56 interns diferents que han complit una o diverses mesures d'internament, entre les quals n'hi havia una, com a mínim, per delictes de violència filio-parental. La gravetat del delictes varia en la mesura interposada, i va des de la imposició d'una llibertat vigilada, a sentència per homicidi.

Procediment

El present treball és un estudi descriptiu d'un conjunt de variables sociodemogràfiques, judicials, de protecció i terapèutiques i familiars aplicat a població internada al Centro de Educación y Internamiento per Medida Judicial que presenten una ordre d'internament per un delictes de violència filio-parental.

- variables sociodemogràfiques: gènere, edat d'ingrés i nacionalitat.
- variables judicials: nombre d'ingrésos i reingrésos al centre i jutjat de procedència.
- variables de protecció i terapèutiques: relació amb el servei de protecció, consum de drogues, tipus d'intervenció terapèutica, experiència residencial general i terapèutica, existència de diagnòstic psiquiàtric.
- variables familiars: unitat de convivència i interns adoptats.

El procés de selecció de la població s'ha dut a terme identificant totes les mesures d'internament per violència filio-parental amb el seu corresponent intern, i s'ha sumat la identificació dels internaments per incompliment de llibertat vigilada, els quals partien d'un delictes de violència filio-parental. La informació que configura la base de dades elaborada s'ha recollit dels expedients personals de cada intern.

Consideracions ètiques i de protecció de dades

L'estudi va complir els requisits ètics inclosos en la Declaració de Hèlsinki, en les seues actualitzacions i en les normatives vigents.

Resultats

L'evolució dels internaments originats per delictes de violència filio-parental ha anat oscil·lant al llarg d'11 anys entre l'1.7% i el 10.6%, i s'ha mantingut un internament uniforme (entre el 4% al 6%) fins a l'any 2014, en què s'aconsegueix un cim d'un 10.6%.

TAULA 1
Internaments

ANYS	NÚM. GENERAL D'INTERNES	NÚM. D'INTERNES PER VIOLÈNCIA FILIOPARENTAL	% D'INTERNES QUE COMPLEIXEN MESURA PER VIOLÈNCIA FILIOPARENTAL
2006	113	2	1.76%
2007	117	5	4.20%
2008	119	6	5.00%
2009	111	5	4.50%
2010	99	6	6.00%
2011	94	5	5.30%
2012	100	6	6.00%
2013	94	5	5.30%
2014	75	8	10.60%
2015	67	3	4.40%
2016	72	5	6.90%
TOTAL	1.061	56	100%

Distribució per sexe

Dels 56 casos detectats ($n = 56$), la distribució per sexes és d'un 78.57% ($n = 44$) corresponent a homes, davant un 21.4% ($n = 12$), que seria el percentatge representat per dones.

Distribució per edat

Com pot observar-se en el cas de població que és internada per delictes de violència filiofamiliar, el percentatge de menors internats igual o menor a 16 anys constitueixen el 59.1% de tots els internats per aquest motiu. Mentre que, en les taxes corresponents a la població internada general, aquest interval d'edat és del 43.2%.

TAULA 2
Edats

EDATS	NÚM. D'INTERNES PER VIOLÈNCIA FILIOFAMILIAR (N = 56)	PERCENTATGES PER VIOLÈNCIA FILIOFAMILIAR	NÚM. INTERNES GENERAL	PERCENTATGES POB. GENERAL (N = 150)
14 anys	4	7.1%	7	4.6%
15 anys	12	21.4%	23	15.3%
16 anys	17	30.6%	35	23.3%
17 anys	13	23.2%	48	32%
18 anys	8	14.2%	29	19.3%
+19 anys	2	3.5%	8	5.3%
TOTAL	56	100%	150	100%

Distribució per nacionalitat

Les agrupacions per nacionalitats s'han dut a terme per zones més significatives en relació a la població investigada. La referència a nacionalitat és tal com diu el seu nom, al país del qual són ciutadans, i en això s'ha obviat les dobles nacionalitats i evidentment el lloc de naixement.

TAULA 3
Nacionalitats

NACIONALITAT	NÚM. D'INTERNES PER VIOLÈNCIA FILIOFAMILIAR (N = 56)	PERCENTATGES PER VIOLÈNCIA FILIOFAMILIAR	NÚM. INTERNES GENERAL (N = 150)	PERCENTATGES POB. GENERAL INTERNES
Espanyola	34	60.8%	74	49.3%
Resta d'Europa	4	7.1%	11	7.3%
Americana	12	21.4%	37	24.6%
Africana	6	10.7%	28	18.6%
TOTAL	56	100%	150	100%

Jutjat de procedència

Saragossa té en l'actualitat dos jutjats de menors (JMZ 1 i JMZ 2) enfront dels jutjats d'Osca i de Terol, que cobreixen la jurisdicció de les províncies corresponents. Aquest fet, igual que la macrocefàlia poblacional que sustenta Saragossa capital, fa que una part important dels casos d'internament (un 59% en delictes per violència filiofamiliar) siga remesa des dels jutjats de Saragossa. L'apartat *altres* fa referència a jutjats de fora de la comunitat autònoma d'Aragó que han emés mesura d'internament i que per diverses raons, la família del menor internat, trasllada la seua residència a un municipi d'Aragó i per tant demana el trasllat del menor a un centre pròxim a la seualocalitat de residència. En aquest apartat és interessant ressaltar com els percentatges que presenten els diferents jutjats, en relació a delictes de violència filiofamiliar, mostren una sincronia amb els seus homònims en delictes generals, a excepció del cas del jutjat d'Osca, amb una aportació percentual en els delictes de violència filiofamiliar augmenta en 9 punts respecte als quals reflecteix en delictes generals.

TAULA 4
Jutjats de procedència

JUTJATS	NRE. D'INTERNES PER VIOLÈNCIA FILIOFAMILIAR (N = 56)	PERCENTATGES PER VIOLÈNCIA FILIOFAMILIAR	NRE. INTERNES GENERAL (N = 150)	PERCENTATGES POB. GENERAL INTERNES
JM Saragossa 1 i 2	33	59%	107	71.3%
JM Osca	13	23.2%	22	14.6%
JM Terol	7	12.5%	19	12.6%
JM Altres	3	5.3%	2	1.5%
TOTAL	56	100%	150	100%

Reingrés

Aquesta variable fa relació al nombre de vegades que l'intern ha estat ingressat en el CEIMJ en l'interval de temps descrit anteriorment, i és necessari perquè es done la condició de reingrés, que siga aplicada al menor una mesura d'internament, que la complisca que i isca en llibertat, i que posteriorment hi haja una nova sentència que comporte un altre internament.

Reingrés (n = 15) suposa un 26.8%, i és l'opció de dos ingressos la majoritària. Encreuant la variable sexe amb la de reingrés, es pot observar com la taxa relativa de reingrés en homes és del 27.27% i el de dones s'acosta amb un 25%.

TAULA 5
Reingressos

NOMBRE D'INGRESSOS	FREQÜÈNCIA (N = 56)	PERCENTATGE
1	41	73.2%
2	10	17.9%
3	4	7.1%
4	1	1.8%
TOTAL	56	100.0%

TAULA 6
Reingressos per distribució de sexes

SEXE	NÚM. D'INGRESSOS EN EL CEIMJ				TOTAL
	1	2	3	4	
Home	32	7	4	1	44
Dona	9	3	0	0	12
TOTAL	41	10	4	1	56

Relació amb Protecció i experiència residencial

Juntament amb l'anàlisi sociodemogràfica i judicial, en el present treball preteníem conèixer si havia existit un recorregut previ a l'internament, de pas per serveis d'atenció social i sanitària de caràcter ambulatori, que pogueren donar una idea de si era població que ja havia denotat la necessitat d'una atenció especialitzada. En particular, ens interessaven els circuits d'atenció en salut mental, en drogodependències i el circuit del Servicio de Protecció del Menor.

La variable Protecció fa referència a la relació existent entre la població internada en el CEIMJ amb el Servicio de Protecció y Tutela a la Infancia del govern d'Aragó per situacions de risc intrafamiliars.

TAULA 7
Relació amb Servicio Provincial de Protecció

SEXE	EXPEDIENT EN <i>PROTECCIÓN</i>				TOTAL
	A	B	C	D	
Home	14	10	9	11	44
Dona	3	1	0	8	12
TOTAL	17	11	9	19	56

Opció A: Mai no ha tingut expedient obert i no se'n demana.

Opció B: Ha tingut obert expedient però tancat abans d'entrar al CEIMJ.

Opció C: Ha tingut expedient i es manté obert amb l'entrada al CEIMJ, però, passat un temps d'internament, es tanca.

Opció D: Ha tingut expedient, es manté obert amb l'entrada al CEIMJ i després a l'eixida del centre.

Agrupant les opcions en dues situacions (A: mai ha tingut expedient obert en *Protección*; B: sí en té/n'ha tingut), es pot observar com el 69.7% de la població ingressada per aquest tipus de delicte ha tingut obert expedient davant d'un 30.3% que mainon'ha tingut; en el cas de les xiques s'arriba al 75%.

La relació d'aquests menors amb aquest servei no acaba ací, ja que alguns, en un moment determinat de la seuavida, han necessitat eixir del seu entorn familiar per residir, durant un temps indeterminat en un centre residencial facilitat pel *Servicio de Protección*. En aquests casos s'ha obtingut que un 60.7% (n = 34) dels menors tenen experiència en algun recurs de tipus residencial (general o terapèutic) i un 30.3% (n = 17) en un recurs de caràcter terapèutic.

TAULA 8
Experiència en centre residencial de caràcter general

SEXE	NÚM. DE RECURSOS RESIDENCIALS DIFERENTS EN ELS QUALS S'HA RESIDIT			TOTAL
	0	1	2	
Home	17	17	10	44
Dona	6	2	4	12
TOTAL	23	19	14	56

TAULA 9
Experiència en centre residencial de caràcter terapèutic

SEXE	NÚM. DE RECURSOS RESIDENCIALS DE CARÀCTER TERAPÈUTIC EN ELS QUALS S'HA RESIDIT				TOTAL
	1	2	3	4	
Home	29	11	3	1	44
Dona	10	1	1	0	12
TOTAL	39	12	4	1	56

Consum de drogues i intervencions

En relació al consum de drogues, referent a la població objected'estudi, es detecta que un 91.6% consumia drogues de forma quotidiana o esporàdica, prèviament a l'ingrés. De les substàncies detectades, es reflecteix l'haixix com el psicoactiu de major predilecció per part d'aquesta població, acompanyat en altres ocasions per substàncies com l'alcohol, la cocaïna, metamfetamina, fàrmacs fora de pautes mèdiques, dissolvents i volàtils... la freqüència de consum arriba a ser diària en un 76.6% de la població estudiada.

Paral·lelament al consum, es pretenia conèixer l'índex d'intervenció per serveis ambulatoris de caràcter terapèutic, i es va observar que el 87.5% (n = 49)

de la mostra seleccionada han estat atesos en serveis de salut mental o d'atenció a drogodependències prèviament a l'internament en el CEIMJ. Si ens acostem al gènere, s'observa que en els homes el percentatge augmenta al 90.9% (amb un 2.2% de dades desconegudes) enfront d'un 75% en dones (amb un 16.6% de dades desconegudes). Particularment, en tota la mostra, es va identificar que un 48.2% (n = 27) havia estat atesa per tots dos serveis. Per gènere, es va poder observar com, en homes, augmenta la proporció intervinguda des de serveis de drogues i de salut mental, arribant a suposar-ne el 52.2%, enfront del 33.3% en les dones. En alguns d'aquests casos es van detectar que la intervenció des dels serveis de salut mental havia comportat l'assignació d'algun tipus de diagnòstic psiquiàtric; en particular, de la població internada per violència filiofamiliar, el 32.1% (n = 18), i podia ser: trastorn de dèficit d'atenció per hiperactivitat, trastorns de personalitat, esquizofrènia...

TAULA 10

Intervencions des de serveis ambulatoris de salut mental i addiccions

TIPUS D'INTERVENCIÓ	SEXE		TOTAL
	HOME	DONA	
No hi ha intervenció	3	1	4
Des de servei de drogues	5	0	5
Des de servei de salut mental	12	5	17
Des de drogues i salut mental	23	4	27
Desconeguda	1	2	3
TOTAL	44	12	56

Unitat de convivència

Prèviament a l'ingrés de l'intern, preteníem conèixer la unitat de convivència de procedència, ja que plantejàvem que aquesta variable podia ser un bon indicador de l'estabilitat o inestabilitat de l'intern en relació al suport dels grups primaris.

TAULA 11

Unitat de convivència prèvia a l'internament

	BIPARENTAL	NOMÉS AMB UN DELS PARES	AMB ALTRES FAMILIARS	INSTITUCIÓ	ALTRES	DESCONEGUT	TOTAL
Home	12	19	3	7	3	0	44
Dona	2	6	0	3	0	1	12
TOTAL	14	25	3	10	3	1	56

Com s'observa en el quadre, el 75% de la població estudiada procedeix d'una unitat convivencial diferent de la unió biparental. En un altre ordre, però tenint en compte la referència familiar del grup investigat, s'ha trobat que un 7.1% d'aquests interns han estat menors que han passat per procés d'adopció.

Discussió

En aquest apartat es discutiran alguns dels resultats de major rellevància. En primer lloc, en relació al nombre d'internats per delictes de violència filio-parental, com assenyalàvem anteriorment, l'any 2014 el percentatge d'aquest tipus de delictes passava d'una mitjana que variava entre el 4% al 6%, a augmentar-la considerablement fins al 10.6%, dada en línia amb les xifres llançades per la Fiscalia General de l'Estat per al conjunt del territori espanyol. Aquesta singularitat és deguda al fet que el nombre de casos de dones internades per delicte de violència filio-parental va augmentar considerablement respecte a tots els altres anys anteriors

De la mateixa manera, mentre que el percentatge de dones en delictes generals es troba en un interval poblacional entre el 10% i el 15%, si duem a terme una discriminació per delicte filio-parental, la incidència de població femenina augmenta fins al 24%.

En diverses recerques (Aroca, 2010; Cuesta, 2017; Terceño, 2017) s'assenyala que els fills varons són freqüentment els agressors enfront de les filles. L'augment en 2014 de xiques internes pot suposar una dada important que mereix ser observada en els següents anys per saber si és un fet puntual o una circumstància que tendeix a consolidar-se.

Pel que fa a l'edat, s'observa que aquest tipus de delictes es dona en edats més baixes (15-16 anys) respecte a l'edat mitjana de delictes comuns (16-17 anys). Per sexe, s'observa que el 59.1% dels homes va presentar una edat igual o inferior a 16 anys en el seu internament, mentre que, en el cas de les dones, aquesta franja d'edat va representar el 75%. Aquesta dada és coincident amb altres recerques nacionals (Rechea i Cuervo, 2009; Romero i al., 2007; Sempere i al., 2007) i internacionals (Kethineni, 2004).

No obstant això, és important prendre en consideració les troballes de Cottrell (2001) i del Moral, Martínez, Suárez, Ávila i Vera (2015) situen el moment d'inici entre els 12 i 14 anys, just en l'entrada als estudis d'educació secundària. És lògic pensar que l'inici a edats més primerenques, juntament amb un ràpid augment de les conductes violentes dirigides als pares i mares, desemboca en alts percentatges d'internaments entre els 15 i els 16 anys. Prenent conjuntament les dues dades, podria hipotetitzar-se que el curs de la violència filio-parental és ràpid: se situa entre 2 i 4 anys el període transcorregut entre l'inici del problema i l'internament en centres de menors.

Quant a la nacionalitat, la població és majoritàriament espanyola (60.8%). Estudiant la composició del grup d'estrangers, crida l'atenció el subgrup d'adolescents africans, en què la violència filio-parental representa un 10% de tots els delictes, davant del percentatge de la població espanyola, que quasi el duplica (18%) i on no es troba representació de menors de països subsaharians, sinó solament de magrebins.

Estem d'acord amb Aroca (2010) que aquest tipus de violència pot donar-se en qualsevol nivell cultural, econòmic, social i ètnic, ja que no està relacionada amb un tipus específic de família. Un factor diferent és el de la capacitat i les estratègies engegades per cada família per fer front al problema de violència filio-parental. És a dir, són totes les famílies capaces de trobar en la denúncia i el posterior internament una solució per al problema? Influxen els factors culturals en aquesta capacitat familiar? Seria interessant dirigir la investigació en aquest sentit, igual que ampliar l'estudi a casos de violència filio-parental en famílies adoptives (adopcions nacionals i internacionals).

Potser una de les dades més interessants d'aquest estudi és que el 69.7% d'aquests interns ha necessitat la intervenció del Servicio de Protección y Tutela de l'administració perquè es vulneraven les necessitats o drets d'aquests menors, i s'arriba al 84% en el cas de menors provinents de famílies monoparentals femenines en què un 76% d'aquests té experiència en residències de protecció. Aquesta interessant dada pot trobar relació amb la hipòtesi de la bidireccionalitat, segons la qual, les agressions dels pares als fills contribuirien al fet que aquests presentaren la mateixa conducta cap als seus progenitors, amb la finalitat de defensar-se, previndre o venjar el maltractament patit (Castañeda, 2014; del Moral, 2013). Així mateix, altres estudis (Ibabe i Jaureguizar, 2011; Kennair i Mellor, 2007) suggereixen que, en molts casos, aquests menors van ser víctimes d'abusos físics, sexuals i/o altres pràctiques negligents per part dels seus progenitors. En aquests casos el maltractament perpetrat contra els progenitors ve antecedit per un maltractament sofert com a fill o filla.

Segons les dades d'aquest estudi, també el fracàs del projecte de parella i les tensions en el subsistema conjugal estarien afectant la construcció d'un vincle segur, i així els menors reben altres tipus de violència directes basats en la negligència i la incapacitat de compliment de les funcions parentals pels progenitors, que són suplides per les institucions de protecció al menor.

Juntament amb aquestes dades de funcionament i estructura familiars, es detecta que aquesta població augmenta la seua situació de risc, i s'estableix una estreta relació de consum amb diversos psicoactius. En particular el 76.6% de la població estudiada admet consumir, diàriament, alguna substància, principalment haixix, i un 87.5% ha estat atès en serveis de drogodependències o salut mental a causa del consum problemàtic. Aquesta dada va en la línia d'estudis previs (Martínez, 2017; del Moral et al., 2015). Es posa de manifest l'important

paper que té el consum de droga en l'inici de la violència filiofamiliar, que junt amb el fracàs escolar i la relació amb grups d'iguals amb similars característiques podrien antecedir o acompanyar les manifestacions violentes cap als progenitors.

Per acabar i a manera de conclusió, proposem quatre perfils que no serien una altra cosa que l'agrupació de les característiques sociodemogràfiques, judicials i psicològiques que s'han presentat en aquest treball i que poden ser d'utilitat per a proposar accions reeducatives i terapèutiques més ajustades i eficients en els casos de menors internats per delictes de violència filiofamiliar.

1. Dona. Nacionalitat espanyola, entre 15 i 16 anys, un sol ingrés, un 50% ha passat per un centre residencial pertanyent a Protecció, sol tindre obert expedient en Protecció abans, durant i després de l'ingrés en el CEIMJ. La intervenció prèvia a l'ingrés ha estat dirigida per serveis propis de salut mental, consum diari de cànnabis, l'última unitat de convivència prèvia a l'internament és variada, però destaca la procedència des d'una institució o progenitor separat sense parella.
2. Home. Nacionalitat espanyola, entre 16 i 17 anys, un sol ingrés, un 60% ha passat per centre residencial pertanyent a Protecció, en el moment de l'ingrés en el CEIMJ hi ha una polaritat d'interns, d'una banda hi ha els que han tingut expedient obert en Protecció però tancat en el moment de l'ingrés, i d'altra, els que mantenen l'expedient obert durant l'ingrés. Han estat usuaris de serveis de salut mental i un 50% també té experiència en serveis d'atenció a drogues. La droga principal és el cànnabis, la consumeixen de forma quotidiana i a això s'afegeix que la meitat d'aquest grup consumeix una altra sèrie de substàncies com ara alcohol, fàrmacs, dissolvents... La unitat de convivència més habitual són sistemes familiars monoparentals femenins.
3. Reingrés. Majoritàriament masculí, nacionalitat espanyola. Edat entre 16 i 17 anys. La meitat d'ells manté obert l'expedient de Protecció i en l'altra meitat hi ha un equilibri entre els que van tindre els que mai n'han tingut. El 70% passa per recursos de salut mental i/o drogues. Dos terços viuen amb la mare en llars monoparentals.
4. Estranger. Majoritàriament homes, una meitat pertany al continent americà (Amèrica del Sud i Amèrica Central) i l'altra es fracciona per igual entre europeus i oriünds de la zona del Magrib.

Malgrat el clar interès que les dades poden tindre de cara a augmentar la comprensió del fenomen de la violència filiofamiliar i planificar intervencions basades en els perfils i en la història dels i de les menors en relació a la desprotecció viscuda en la seua història familiar, aquest treball no està exempt de

limitacions i aspectes que requeririen una major atenció. En primer lloc, no s'ha pogut tindre accés a les dades provinents dels casos de violència filio-parental que no han arribat a centres de menors i que han seguit altres processos d'intervenció (per exemple, serveis socials, atenció psicològica privada, comunitats terapèutiques, etc.). En segon lloc, seria molt interessant comparar estadísticament les dades de la mostra d'adolescents de Saragossa que ací presentem amb la d'altres centres de menors d'altres localitzacions geogràfiques, amb la finalitat de discriminar si hi ha similituds o diferències entre diferents regions espanyoles en el fenomen de la violència filio-parental. En tercer lloc, hauria estat interessant disposar de dades provinents del Sistema de Protecció de Menors per a enriquir així la imatge d'aquests xics i xiques així com la de les seues històries familiars. Per a futures investigacions, aquests i altres aspectes podrien ajudar a llançar una mica més de llum sobre aquest tipus de violència adolescent que tant sofriment causa als menors i les seues famílies i que ve a sumar-se en la majoria dels casos a un sofriment anterior ja experimentat pels mateixos menors.

Referències bibliogràfiques

- American Psychiatric Association. (2008). *DSM-IV-TR: Manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales*. American Psychiatric Pub.
- Aroca, C. (2010). *La violencia filio-parental: una aproximación a sus claves* (Tesi doctoral). Universitat de València, València, Espanya.
- Baixaullí, E. (2015). Prevenció de la violència a l'escola: una proposta d'intervenció. *Anuari de Psicologia de la Societat Valenciana de Psicologia*, 16(2), 33-51. doi: 10.7203/anuari.psicologia.16.2.33
- Calvete, E., Gámez-Guadix, M., i Orue, I. (2014). Características familiares asociadas a violencia filio-parental en adolescentes. *Anales de Psicología*, 30(3), 1176-1182. doi: 10.6018/analesps.30.3.166291
- Calvete, E., Orue, I., i Gámez-Guadix, M. (2013). Child-to-parent violence: Emotional and behavioral predictors. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(4), 755-772. doi: 10.1177/0886260512455869
- Calvete, E., Orue, I., i Sampedro, R. (2011). Violencia filio-parental en la adolescencia: Características ambientales y personales. *Infancia y Aprendizaje*, 34(3), 349-363. doi: 10.1174/021037011797238577
- Castañeda, A. (2014). *Aspectos comunes de la violencia escolar, de pareja y filio-parental en la adolescencia: un estudio cualitativo* (Tesi doctoral). Universitat Pablo de Olavide, Sevilla, Espanya.
- Castañeda, A., Del Moral, G, Suárez, C. (en prensa). Empatía y reputación social en la violencia escolar entre iguales y la violencia filio-parental: un estudio cualitativo. *Revista Criminalidad*.

- Coogan, D. (2011). Child-to-parent violence: Challenging perspectives on family violence. *Child Care in Practice*, 17(4), 347-358. doi: 10.1080/13575279.2011.596815
- Cottrell, B. (2001). *Parent abuse: The abuse of parents by their teenage children*. National Clearinghouse on Family Violence. The Family Violence Prevention Unit. Government of Canada.
- Cottrell, B., i Monk, P. (2004). Adolescent to parent abuse. A qualitative overview of common themes. *Journal of Family Issues*, 25(8), 1072-1095. doi: 10.1177/0192513X03261330
- Cuesta, M. J. (2017). *Violencia filio-parental, escolar y de pareja en la adolescencia desde la perspectiva de género* (tesis doctoral). Universitat Pablo de Olavide, Espanya.
- Del Moral, G. (2013). *Violencia filio-parental*. Antequera: IC Editorial.
- Del Moral, G., Martínez, B., Suárez, C., Ávila, M. E., i Jiménez, A. (2015). Teorías sobre el inicio de la violencia filio-parental desde la perspectiva parental: un estudio exploratorio. *Pensamiento Psicológico*, 13(2), 95-107. doi: 10.11144/javerianacali.ppsi13-2.tivf
- Eckstein, N. (2004). Emergent issues in families experiencing adolescent-to-parent abuse. *Western Journal of Communication*, 68(4), 365-388. doi: 10.1080/10570310409374809
- Ellickson, P. L., i McGuigan, K. A. (2000). Early predictors of adolescent violence. *American Journal of Public Health*, 90(4), 566. doi: 10.2105/AJPH.90.4.566
- Evans, E., i Warren-Sohlberg, L. (1988). A pattern analysis of adolescent abusive behaviour toward parents. *Journal of Adolescent Research*, 3(2), 201-216. doi: 10.1177/074355488832007
- Fergusson, D. M., i Horwood, L. J. (1995). Early disruptive behavior, IQ, and later school achievement and delinquent behavior. *Journal of abnormal child psychology*, 23(2), 183-199. doi: 10.1007/bf01447088
- Flight, J. I., i Forth, A. E. (2007). Instrumentally violent youth: The roles of psychopathic traits, empathy, and attachment. *Criminal Justice and Behavior*, 34(6), 739-751. doi: 10.1177/0093854807299462
- Garrido, V. (2005). *Los hijos tiranos. El síndrome del emperador*. Barcelona: Ariel.
- Harbin, H. i Madden, D. (1979). Battered parents: a new syndrome. *American Journal of Psychiatry*, 136(10), 1288-1291. doi: 10.1176/ajp.136.10.1288
- Hong, J. S., Kral, M. J., Espelage, D. L., i Allen-Meares, P. (2012). The social ecology of adolescent-initiated parent abuse: A review of the literature. *Child Psychiatry and Human Development*, 43(3), 431-454. doi: 10.1007/s10578-011-0273-y

- Ibabe, I. i Jaureguizar, J. (2010). Child-to-parent violence: Profile of abusive adolescents and their families. *Journal of Criminal Justice*, 38(4), 616-624. doi: 10.1016/j.jcrimjus.2010.04.034
- Ibabe, I., Jaureguizar, J. i Díaz, O. (2007). *Violencia filio-parental. Conductas violentas de jóvenes hacia sus padres*. Vitòria-Gasteiz, Espanya: Servei Central de Publicacions del Govern Basc.
- Ibabe, I., i Jaureguizar, J. (2012). Perfil psicológico de los menores denunciados por violencia filio-parental. *Revista Española de Investigación Criminológica*, 6(9), 1-19.
- Jackson, D. (2003). Broadening constructions of family violence: mothers' perspectives of aggression from their children. *Child and Family Social Work*, 8(4), 321-329. doi: 10.1046/j.1365-2206.2003.00298.x
- Kennair, N., i Mellor, D. (2007). Parent abuse: a review. *Child Psychiatry and Human Development*, 38(3), 203-219. doi: 10.1007/s10578-007-0061-x
- Kennedy, T. D., Edmonds, W. A., Dann, K. T. J., i Burnett, K. F. (2010). The clinical and adaptive features of young offenders with histories of child-parent violence. *Journal of Family Violence*, 25(5), 509-520. doi: 10.1007/s10896-010-9312-x
- Kernberg, P., Weiner, A., i Bardenstein, K. (2002). *Trastornos de la personalidad en niños y adolescentes*. Mèxic: El Manual Moderno.
- Kethineni, S. (2004). Youth-on-parent violence in a central Illinois county. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 2(4), 374-394. doi: 10.1177/1541204004267785
- Laurent, A., i Derry, A. (1999). Violence of French adolescents toward their parents: characteristics and contexts. *Journal of adolescent health*, 25(1), 21-26. doi: 10.1016/S1054-139X(98)00134-7
- Margolin, G., i Baucom, B. R. (2014). Adolescents' aggression to parents: Longitudinal links with parents' physical aggression. *Journal of Adolescent Health*, 55(5), 645-651. doi: 10.1016/j.jadohealth.2014.05.008
- Martínez, M. L. (2017). *Intervención en violencia filio-parental: un estudio cualitativo desde la perspectiva ecológica y la experiencia en el sistema judicial* (tesi doctoral). Universitat Miguel Hernández (Elx).
- Pagani, L. S., Larocque, D., Vitaro, F., i Tremblay, R. E. (2003). Verbal and physical abuse toward mothers: The role of family configuration, environment, and coping strategies. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(3), 215-223. doi: 10.1023/A:1022599504726
- Pagani, L., Tremblay, R. E., Nagin, D., Zoccolillo, M., Vitaro, F., i McDuff, P. (2009). Risk factor models for adolescent verbal and physical aggression toward fathers. *Journal of Family Violence*, 24(3), 173-182. doi: 10.1007/s10896-008-9216-1

- Paulson, M. J., Coombs, R. H., i Landsverk, J. (1990). Youth who physically assault their parents. *Journal of Family Violence*, 5(2), 121-133. doi: 10.1007/BF00978515
- Pereira, R. (2006). Violencia filio-parental. Un fenómeno emergente. *Revista de la FEATF «Mosaico», Monográfico: Violencia filio-parental: padres maltratados por sus hijos*, 36, 8-9.
- Pereira, R., i Bertino, L. (2009). Una comprensión ecológica de la violencia filio-parental. *Redes, Revista de psicoterapia relacional e intervenciones sociales*, 21, 69-90.
- Rechea, C., i Cuervo, A. L. (2009). Menores agresores en el ámbito familiar (Estudio de casos). *Centro de Investigación en Criminología. Informe nº 17*, 1-56.
- Romero, M., Melero, A., Cánovas, C., i Antolín, M. (2005). *La violencia de los jóvenes en la familia: una aproximación desde la justicia de menores denunciados por sus padres*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Roperti, E. (2006). *Padres víctimas, hijos maltratadores. Pautas para erradicar la violencia en los adolescentes*. Madrid: Espasa.
- Routt, G., i Anderson, L. (2011). Adolescent violence towards parents. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 20(1), 1-19. doi: 10.1080/10926771.2011.537595
- Routt, G., i Anderson, L. (2015). *Adolescent violence in the home: Restorative approaches to building healthy, respectful family relationships*. Nova York, NY: Routledge/Taylor i Francis Group.
- Santisteban, C. (2010). Factors psicosocials rellevants en la violència de preadolescents i adolescents escolaritzats. *Anuari de Psicologia de la Societat Valenciana de Psicologia*, 13(1-2), 243-254. <<http://roderic.uv.es/handle/10550/23162>>.
- SEAFI-SERCOVAL (2013). *Cuando el amor duele. Un estudio de violencia filio-parental*. València: Edit. Povinet.
- Sempere, M., Losa, B., Pérez, M., Esteve, G., i Cerdá, M. (2005). *Estudio cualitativo de menores y jóvenes con medidas de internamiento por delitos de violencia intrafamiliar*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- Terceño, C. (2017). *Estilos de socialización parental y violencia filio-parental en adolescentes* (tesi doctoral). Universitat Pablo de Olavide.
- Tew, J., i Nixon, J. (2010). Parent abuse: Opening up a discussion of a complex instance of family power relations. *Social Policy and Society*, 9(4), 579-589. doi: 10.1017/S1474746410000291
- Ulman, A., i Straus, M. A. (2003). Violence by children against mothers in relation to violence between parents and corporal punishment by parents. *Journal of Comparative Family Studies*, 34(1), 41-60. Disponible en <<http://www.jstor.org/stable/41603861>>.

- Valois, R. F., McDonald, J. M., Bretous, L., Fischer, M. A., i Drane, J. W. (2002). Risk factors and behaviors associated with adolescent violence and aggression. *American Journal of Health Behavior*, 26(6), 454-464. doi: 10.5993/AJHB.26.6.6
- Walsh, J. A., i Krienert, J. L. (2007). Child–parent violence: An empirical analysis of offender, victim, and event characteristics in a national sample of reported incidents. *Journal of Family Violence*, 22(7), 563-574. doi: 10.1007/s10896-007-9108-9

Data de recepció: 05-05-2017
Data d'acceptació: 30-10-2017